

Är Gud annorlunda?

Lennart Nordenfelt

Appell Förlag, 2020. 174 s. ISBN 978-91-984960-9-3

En livslång dröm som äntligen har gått i uppfyllelse? När Lennart Nordenfelt, seniorprofessor vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, professor i Hälso- och sjukvårdens teori och etik vid Linköpings universitet och en både produktiv och internationellt välmeriterad författare, tar sig an ett av religionsfilosofins centrala frågekomplex – *Är Gud annorlunda?* – är det i vart fall med en föredömlig nyfikenhet. I en lättläst, välskrivna, välstrukturerad och typografiskt påkostad bok presenterar och problematiserar han ett antal teorier om det religiösa språkets karaktär i allmänhet och gudsbegreppet i synnerhet. Med avstamp i Russells och Hedenius inflytelserika religionskritik, och med den samtida nyateismen som spänstigt språngbräde, ställer han upp följande fråga (se s. 31): ”Finns det en inomvärldslig gudsbild som är förenlig med den ateism som idag så kraftfullt presenterats av personer som Richard Dawkins, Christopher Hitchens, Sam Harris och Daniel Dennett och som tidigare förespråkades av de kända filosoferna Bertrand Russell och i Sverige Ingemar Hedenius?”

En inomvärldslig gudsbild? Utgångspunkten är med andra ord att de monoteistiska religionernas traditionella och övernaturliga (supranaturalistiska) gudsbilder är överspelade. Nämda ateister, om jag tolkar Nordenfelt rätt, har framgångsrikt visat att det sannolikt inte existerar någon allsmäktig, allvetande och allgod skapare av universum. Men har religionen därmed nödvändigtvis spelat ut sin roll? Nordenfelt verkar inte vilja dra den slutsatsen. Han lyfter upp vissa religionssociologiska trender från senare årtionden som tycks visa att religionen – eller åtminstone andlighet i vidare mening – alls inte är på tillbakagång, globalt sett, trots all långtgående modernisering och sekularisering av stora delar av världen, och han verkar vilja hålla dörren öppen för att ett religiöst engagemang skulle kunna vara meningsfullt och livsbefrämjande även om teismens traditionella gud inte längre tänks existera. Det finns ju åtminstone två andra möjligheter: dels att det faktiskt existerar en metafysiskt fundamental entitet värd beteckningen ”gud”, om än inte utrustad med teismens traditionella superattribut, dels att gudsidén är praktiskt och/eller teoretiskt oersättlig vad gäller förmågan att symbolisera och medvetandegöra allt som djupast sett är värdefullt i tillvaron.

På jakt efter en inomvärldslig gudsbild, förenlig med samtida (ny)ateistiska utgångspunkter, går Nordenfelt igenom ett antal teoretiska möjligheter. Först ut är 1600-talsfilosofen Baruch Spinozas panteistiska idé att Gud är identisk med själva världssaltet. Därefter följer en intressant presentation av 1800-talets idealistiska panteism sådan den tog sig uttryck i Storbritannien i skuggan av den mer tongivande empirismen. Huvuddragen i denna idealistiska panteism har i våra dagar utvecklats inte minst av moralfilosofen Timothy Sprigge i boken *The God of Metaphysics*, vars tankegångar Nordenfelt presenterar i viss detalj.

Efter genomgången av Sprigges idealistiska panteism byter Nordenfelt spår, aningen abrupt, och diskuterar istället ”annorlunda vägar att nå kunskap om Gud” (s. 96). Eventuell kunskap om Gud förutsätter dock dels att vi vet vad vi pratar om när vi pratar om Gud, dels att denna gud existerar, och det är ju snarast dessa frågor som Nordenfelt egentligen avser att diskutera. Hursomhelst, här presenteras i tur och ordning Anders Jeffers religionsfilosofiska grundmönsterteori, enligt vilken världens samlade empiri kan tolkas utifrån ett transcenderande mönster likaväl som (eller bättre än) utifrån ett icke-transcenderande, naturalistiskt mönster, och den walesiske filosofen D.Z. Phillips fideistiska, av Wittgenstein inspirerade språkspelsteori, enligt vilken det religiösa språket har sin egen inre logik och grammatik, väsensskild från vetenskapens dito.

Att det religiösa språket kan tänkas ha en helt annan karaktär än det vetenskapliga menade även 1800-talsfilosofen och katolske prästen Bernard Bolzano, vars idéer på senare tid tydligt påverkade den svenske religionsfilosofen Eberhard Herrmann. Båda dessa tänkare underströk att vetenskaplig verifierbarhet och existentiell meningsfullhet är två radikalt olika ting. Bolzano gick till och med så långt så att han definierade religion i termer av sådant som positivt bidrar till människors lycka och moraliska utveckling. Herrmann å sin sida menade i mer försiktiga ordalag att religion handlar om att erbjuda adekvata svar på människans existentiella behov och predikament.

Avslutningsvis presenterar Nordenfelt ett antal ”anti-realistiska” teorier om Guds natur. Han ger först den anglikanske biskopen John Robinson, vars teologiskt mycket omdiskuterade bok *Honest to God* – eller *Gud är annorlunda* (!) som den heter i svensk översättning – blev en bästsäljare på 1960-talet, stort utrymme. Enligt Robinson, om jag tolkar Nordenfelt rätt, är Gud själva ”väsensgrunden” för allt i vår värld, eller kanske mer specifikt ”det som i sista hand är viktigt för oss” (s. 128). Här var Robinson tydligt påverkad av sin store läromästa-

re, den tysk-amerikanska protestantiska teologen Paul Tillich, som ju beskrev Gud dels såsom identisk med Varat självt, dels såsom det som för människan är av *ultimate concern*. I detta tankelandskap landar till slut även Nordenfelt själv:

Om vi genuint älskar en medmänniska eller livet i allmänhet, då älskar vi samtidigt Gud. Om vi känner vördnad inför tillvarons storhet, sammanhang och skönhet, då är det Gud vi känner vördnad för. Med Gud menar vi i så fall det adekvata objektet för genuin kärlek eller vördnad. Gud kan därmed finnas överallt. (s. 155-56)

Därmed inte sagt att detta är Nordenfelts egentliga slutsats eller svaret på bokens övergripande frågeställning. ”Jag försöker på allvar förstå vad Robinson och Tillich har sagt”, medger han, ”men jag gör det knappast” (s. 156).

För mitt syfte är det dock tillräckligt att säga: mot den uppfattning av Guds natur, som jag försökt skissera, kan den traditionelle ateisten knappast ha något att invända. Här finns inga supranaturalistiska antaganden. Här finns ingen osynlig verklighet som kan betvivlas. Här finns inget övernaturligt väsen. Här finns ingen Person att rikta sin bön till. Här finns bara de fenomen som ger meningen till livet för de allra flesta människor. Stridsyxan mellan de så kallade troende och de icke-troende skulle kunna läggas ner! (s. 156)

Här är det svårt som läsare, åtminstone för undertecknad, att undvika en viss känsla av antiklimax. Vad Nordenfelts många noggranna, personligt hållna och befriande icke-polemiska analyser till slut mynnar ut i är alltså konstaterandet att troende och icke-troende egentligen kan enas, eller till och med redan är eniga, om vi med ”Gud” menar något i stil med ”tillvarons yttersta grund”, ”kärlekens djupaste väsen” eller ”varat självt”. Vilket vi ju alla visste redan från början.

En fråga som Nordenfelt tyvärr alls inte berör är varför ateister som Hedenius och Dawkins, vars position ju är själva utgångspunkten för bokens huvudsakliga frågeställning, överhuvudtaget skulle vara intresserade av att beskriva grundläggande mänskliga värden och fenomen, vars existens och betydelse alla kan enas om, i teologiska termer. På vilket sätt skulle upplevelsen av kärlek, eller av vördnad inför tillvarons till synes oändliga rymd, bli djupare eller mer meningsfull av att identifieras med Gud? Varför inte lika gärna – om man så vill – beskriva samma upplevelser i termer av magi eller förtrollning? Eller vad är det

i själva gudsidén som är omistligt för att på ett adekvat sätt kunna tala om kärlekens och hela existensens djupaste innebörd?

Till sist några saker som inte påverkar bokens övergripande argumentation. I samband med att Nordenfelt diskuterar en evolutionär teori om altruistiskt beteende framhålls att vi i förlängningen "delar en gen-pool med de flesta människor" (s. 55) – men vilka människor (undrar man då) delar vi *inte* en gen-pool med? I en närbesläktad diskussion menar författaren att "kraftfull kritik" kan riktas mot Darwins evolutionsteori: "Det finns svårförklarade hopp i utvecklingen. [...] Hur kom den första fågeln till? Steget från en landkrabba till en helt flygfärdig organism verkar vara mycket stort. Detta gäckar idén om utvecklingen i mycket små steg" (s. 64–65). Jag tänker att Nordenfelt egentligen inte har för avsikt att ifrågasätta evolutionsläran, så detta rör sig nog bara om olyckliga formuleringar.

På ett annat ställe, i samband med en kristologisk diskussion, skriver Nordenfelt i förbigående att Jesus anses vara "en stor profet bland både judar och muslimer" (s. 76), men det är förstas bara bland de senare av dessa två grupper som han i allmänhet anses vara en stor profet. Slutligen, i ett hypotetiskt resonemang om D. Z. Phillips språkspelsteori, tar författaren upp "Gamla testamentets uppfattning att jorden endast är sextusen år gammal" (s. 111). Jag vet ingen akademiskt verksam GT-exeget som skulle hålla med om att detta faktiskt är "Gamla testamentets uppfattning".

Martin Lembke

Litteratur

Robinson, John. 1963. *Honest to God*. London: SCM Press.

Sprigge, Timothy. 2006. *The God of Metaphysics* Oxford: Oxford University Press.

Novum Organum

Francis Bacon. Översättning Pär Svensson

Fri Tanke 2021. 272 s. ISBN 978-91-8858-991-0

Fri Tanke förlag har i en serie kallad "vetenskapliga klassiker" givit ut Francis Bacons *Novum Organum*, i översättning av Pär Svensson. Inför detta faktum inställer sig genast en fråga för varje samvetsgrann läsare av *Filosofisk tidskrift*: Ska jag läsa denna bok? Svar: Självklart! Är det inte varje förnuftig människas främsta plikt att använda den tid som blir över till att förkovra sig i det mänskliga tänkandets logik och his-